

УДК 711.6

Ковешнікова О.В.,

Інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім.М. Бойчука, м. Київ

МІСТОБУДІВНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМОТВОРЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ БУДІВЕЛЬ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ А. ДОБРОВОЛЬСЬКОГО)

Розглянуті питання містобудівних завдань композиційної побудови ансамблів архітектора А. Добровольського в архітектурній практиці Києва.

Ключові слова: Анатолій Добровольський, містобудівні ансамблі, архітектура Києва.

Однією з достатньо опрацьованих тем в історії радянської архітектури є доба повоєнних років, для якої було характерно масове будівництво і перевантаження декорацією, а також етап індустріального будівництва 1960–1970-х років. А. Іконніков підкреслює, що 1955 рік був переломним у радянській архітектурі і визначився в пошуку нових образів [1], особливо таких, які, пориваючи з традицією, були орієнтовані на індустріальне вирішення архітектурних форм. Обидва періоди припали на час активної творчості А. Добровольського, який відіграв велику роль у забудові Києва та формуванні його художнього образу.

Містобудівне вирішення Хрещатика повоєнного періоду найбільш яскраво виявляє ті процеси, що презентують формотворення архітектури України радянської доби та принципи, що вплинули на подальше формування архітектурно-розпланувальних особливостей громадських споруд.

Відновлення міста в повоєнний період здійснювалося за генеральним планом, затвердженим Радою Міністрів УРСР 1949 р. з розрахунковим строком на двадцять років (автори — архітектори О. Власов, Б. Приймак, І. Малозьомов). Важливе місце в реалізації генерального плану міста зайняли роботи з реконструкції Хрещатика — головної магістралі міста, його торгового і адміністративного центру. Ця магістраль зв'язує нагірні райони з Подільським, Шевченківським, Московським, а центральні райони — із зоною придніпровських парків. В архітектурно-розпланувальній композиції Хрещатика ці зв'язки відображені в організації трьох великих розпланувальних вузлів-площ: Ленінського комсомолу (нині Європейської), звідки йдуть магістралі на Поділ і Печерськ, а також починається паркова зона з перспективами, що відкриваються на Дніпро і Задніпров'я, площі Жовтневої революції (нині — Майдан Незалежності) з радіально збіжними від Старого міста шістьма вулицями та Бессарабської площі, яка являє собою значний транспортний вузол.

Ширина вулиці-коридору завдовжки 1,2 км із суцільною забудовою до війни становила від 34 до 44 м між червоними лініями, що не відповідало транспортним умовам. До війни Хрещатик був забудований безперервним фронтом будинків, які мали три–чотири поверхи, нові будинки будувалися заввишки у шість–сім поверхів. Єдиного архітектурного вигляду Хрещатик не мав. Розширенню Хрещатика заважали існуючі будинки, придатні для відновлення, і підвищений рельєф лівої сторони вулиці. Ці обставини, а також примикання вулиць і будівель, що збереглися, розташованих під кутом до осі Хрещатика, вимагало детальної розробки окремих містобудівних вузлів. Після реконструкції поперечний профіль вулиці було розширено до 75, а в деяких місцях — до 100 м, тротуари — до 14 м, проїжджу частину — до 24 м. Особливу парадність головній вулиці Києва надає озеленена тераса-бульвар, асиметрично розташована по відношенню до осі Хрещатика.

Складним завданням забудови Хрещатика було створення єдиного архітектурного ансамблю, складеного з житлових, громадських споруд і старих будинків, які збереглися. Забудова Хрещатика будинками, що стоять окремо та оточені вільними просторами, надає вулиці своєрідності. Відтворення будинків старого Хрещатика впливало на масштаб нової забудови: збільшення ширини Хрещатика і збільшення поверховості вимагало збільшення окремих частин забудови шляхом створення збільшеного ритму арок, лоджій, еркерів.

Для створення багатопланової просторової композиції в проекті реконструкції використані природні пагорби, що обрамляють Хрещатик, і різниця їх висот від 19 до 38 м. Будівлі споруджені з відступом від червоної лінії і розривами, через які проглядаються архітектурні акценти, — будинки, розташовані на терасах і вершинах пагорбів. Новим містобудівним прийомом було створення бульвару вздовж лівої сторони вулиці, який з'єднав площі і просторові розриви в єдине ціле. Більшість житлових будинків мало на першому поверсі приміщення громадського значення: магазини, кафе, і маюць винос на 4 м, що збільшує їх торговельну площу і утворює терасу другого, житлового поверху.

Забудова парної сторони Хрещатика в основному суцільна, уздовж червоної лінії. Такий архітектурно-розпланувальний прийом обумовлений наявністю збережених за периметром кварталів будинків на початку і в кінці вулиці. Тільки два квартали, між Майданом Незалежності та вул. Богдана Хмельницького, забудовані новими будинками, розміщеними також без розривів.

На початку 1950-х років були проведені роботи по розбиранню фундаментів найвищої київської будівлі (відома як «будинок Гінзбурга») на вул. Інститутській і підготовки майданчика для нового висотного готелю,

будівництво якого (арх. А. Добровольський, Б. Приймак, А. Мілецький, А. Косенко, В. Сазанський і інженер О. Печенов) почалося 1954 р., і після численних переробок, у тому числі пов'язаних з «боротьбою з надмірностями» 1955 р., завершилося 1961 р.

За словами А. Добровольського, цей архітектурний об'єкт народжувався у великих муках, було розроблено близько двох десятків варіантів, проекти без кінця узгоджувалися, з урахуванням нескінченних зауважень Уряду, через те не дивно, що силует споруди нагадує висотні будинки, споруджувані в цей час у Москві. Але і в цих умовах автори робили спроби використовувати національні традиції народної архітектури, архітектурну практику цього часу рятував дуже високий загальний професійний рівень фахівців. Але жодний професіоналізм не міг нічого зробити проти безцеремонного втручання політики в архітектуру.

За словами іншого автора проекту, Б. Приймака, який відзначив вирішальну роль готелю «Москва» в системі доміант міста, цей об'єкт, високо піднесений над Хрещатиком, повинен був з особливою силою проявити мальовничий природний ландшафт Києва. Реалізація проектної задуми дозволила б значно збагатити архітектурну композицію головної площі столиці України.

Одним з перших порушив питання щодо повернення первісного архітектурного вигляду знівеченого при будівництві готелю ще один автор проекту — А. Мілецький. 1987 року він досить жорстко висловив свою точку зору: «Пластична розробка планшета площі Жовтневої революції, перетворення її на пішохідну зону, відведена для масового спілкування мешканців та гостей столиці, з новою силою нагадали про грубу містобудівну помилку — зменшення при будівництві кількості поверхів готелю «Москва». Це негативно відбилося на формуванні архітектурного силуету міста з боку Дніпра» [2].

Містобудівною доміантою повоєнного Хрещатика став готель «Москва». Будівля, поставлена на високій терасі, стала домінуючою в забудові Хрещатика і пл. Жовтневої революції. Її висотне положення і значний відступ від червоної лінії Хрещатика (300 м) підкреслювали широкі гранітні сходи з озеленими проміжними майданчиками-терасами. Готель розрахований на 865 місць (427 номерів). План будівлі вирішено у вигляді двотавра: в центральній частині 16 поверхів, у бічних крилах — 12. На другому поверсі розміщені ресторан на 200 місць, на 16 поверсі — літнє кафе на 120 місць і видовий майданчик. Система розпланування являла собою двостороннє коридорне вирішення в центральній частині і одностороннє — у бічних крилах. У вестибюлі на першому поверсі розміщені всі служби прийому й обслуговування гостей, з ним зручно зв'язані перукарня, камера схову, гардеробна, сауна з басейном (обладнана 1979 р.).

Архітектура будівлі вирішена в простих лаконічних формах. Для

облицювання фасадів використана світла керамічна плитка, характерна для всієї забудови Хрещатика. При спорудженні готелю вперше у Києві застосовані шатрові панелі перекриттів одного типорозміру і збірна залізобетонна опалубка для конструкцій фундаментів. Вона складається з плоских плит (товщина 7 см), з'єднаних болтами. Плити опалубки увійшли до складу конструкції фундаментів. Вдало використаний перепад рельєфу з боку вул. Карла Маркса (нині — Архітектора Городецького) був вирішений за допомогою підпірної стінки висотою 14 м [3].

Наземний вестибюль станції «Хрещатик» також стає одною з домінант головної магістралі Києва — в новій чотириповерховій будівлі авторами проекту був передбачений ресторанний комплекс, чим було обумовлено архітектурне рішення будівлі, лаконічне і сучасне. У композиції фасадів використаний контраст великих зашкленних поверхонь зі стінами, що облицьовані світло-кремовою керамічною плиткою. Залізобетонний козирок з великим виносом є особливістю сучасного рішення будівлі. Наземний вестибюль повторює простір архітектурного вирішення фасадів, і лише частково пов'язаний з архітектурою підземного залу, в якому найбільш послідовно відтворені національні українські мотиви, за допомогою мальовничої мозаїки стін [4].

Довоєнні громадські споруди, запроектовані А. Добровольським, мають яскраво виражену образність. На жаль, мало з них не зазнало істотних змін і навіть їх кресленики не збереглися в архівах. До таких можна віднести проектні розробки інтер'єру дитячих театрів «ТЮЗ» та «Роте Фане» (1935) та комплексу споруд водноспортивного комбінату на Трухановому острові (співавт. М. Холостенко, 1937), в якому А. Добровольський був автором павільйону і трибун. Особливість об'ємно-просторової композиції комплексу, за словами автора, визначається у містобудівному розташуванні, яке добре проглядалося з високого правого берега Дніпра [5]. Місце для водноспортивного комплексу профспілок було відведено навколо Матвіївської протоки, на його будівництво замовник (президія Обласної ради профспілок) виділив понад 4 млн. крб. Для кожного з видів спорту передбачалася особлива зона. Уздовж лівого берега за проектом були розташовані споруди сектора плавання: кілька станцій окремих галузевих профспілок і головний павільйон з роздягальнями, душовими, масажними кабінетами і бібліотекою-читальнею. Домінантою комплексу мав стати яхт-клуб з вежею заввишки 38 м, який добре був видимим з правого берега Дніпра. Територію острова, прилеглу до затоки, призначали під спортивні майданчики, кафе, ресторани, буфети, з'єднані між собою зеленими алеями. З боку міста повинен був розкритися доволі живописний силует, який складали споруди з терасами, галереями і різноманітними банями (особливістю

цього архітектурного об'єкта було творче використання таких елементів народної архітектури, як бані, шпилі, різьблений орнамент). Цей об'єкт не був побудований за об'єктивними обставинами часу, але принципи його формотворення були застосовані в інших проектах 1937 р. — водної станції спорттовариства «Темп», літнього ресторану «Рив'єра» на схилах Дніпра в Києві (співавт. арх. Н. Чмутіна, 1937 р.).

У 1937 р. архітектурно-розпланувальна майстерня міськради затвердила проект забудови нового ботанічного саду на Звіринці у Києві. Одним з архітектурних об'єктів саду повинна була стати видова башта-ресторан на центральній алеї парку (арх. А. Добровольський) [6]. Тричасний об'єм наслідує класичний прийом петербурзької архітектурної школи (Ростральна колона у Санкт-Петербурзі). Перший поверх з натурального природного каменя і романським трифорієм у другому рівні. Композиційно ця сорокаметрова башта-ресторан нагадує ратушу — прямокутну в плані з двоповерховим залом засідань і дозорною баштою з балконом. Цей проект не було реалізовано.

На початку 1970-х років різко підвищився інтерес до національних традицій, і в Києві за спеціальними проектами споруджувалися ресторани, що мали формотворчі засади національної української архітектури. За проектами А. Добровольського були побудовані «Курені» (Паркова дорога, 4), до ідеї створення якого були покладені солом'яні українські хатки, «Вітряк» (просп. Академіка Глушкова, 11), «Полтава» (Бориспільське шосе). Ці об'єкти вказують на досвідченість автора та пошук шляхів втілення особливостей української архітектури: білених стін, солом'яних дахів, дерев'яних балок, яскравих квіткових розписів, що впроваджені в архітектурні об'єкти.

Розробка у 1960-х роках наземних частин станцій метрополітену «Хрещатик», «Вокзальна» та «Більшовик», кінотеатру «Україна» (1964, у співавт.) проводиться у концептуальній інтерпретації сучасного конструктивного вирішення і традиційного українського мистецтва, за допомогою адаптації сучасних архітектурних форм того часу до художнього вирішення внутрішнього архітектурного простору як синтезу мистецтв. Як містобудівні елементи, ці об'єкти мали яскраве вираження локальних композиційних домінант.

Нові архітектурні форми А. Добровольський впроваджував відповідно до нових конструктивних й типологічних можливостей часу. Розробки цього типу віддзеркалені в спорудах аеропорту «Бориспіль» (1965 р.) і Московського мосту в Києві (1976 р.). Київський аеровокзал в Борисполі являє собою складний комплекс споруд для обслуговування внутрішньосоюзних і міжнародних авіаперевезень (співав. О. Малиновський, Ю. Євреїнов та ін.). На свій час ця споруда була новим словом у практиці створення архітектурної форми за

допомогою нових конструктивних рішень та технологій будівництва, що набула національних рис впровадженню в інтер'єрі монументального мистецтва.

Найбільш цікавий з київських мостів того часу і в архітектурному, і конструктивному відношенні є Московський міст (інженери Г. Фукс, Б. Гребень, Є. Левинський, Б. Романівко, арх. А. Добровольський). Він пов'язує житлові райони Оболонь і Воскресенський і являє собою цілий комплекс завдовжки понад 9 км, що складається з підходів до мостів через Дніпро і Десенку, дороги по о. Чорторий, з'їздів на базу відпочинку «Дніпрові хвилі», автостоянки. За розробку проекту авторський колектив був удостоєний премії Ради Міністрів СРСР 1981 р.

Як підсумок багаторічної практики впровадження національної складової А. Добровольського в українську архітектуру є проект Будинку художника (вул. Артема, 1/5), побудований 1978 р. (арх. А. Добровольський, А. Макухін), що утворює західний бік Львівської площі і створений в спрощених формах із застосуванням синтезу мистецтв: скульптур, алегоричних символів різних видів мистецтв, та кольорової плитки на рівні першого поверху.

Таким чином, при розробці та впровадженні проекту реконструкції Хрещатика А. Добровольський вирішував містобудівні завдання композиційної побудови ансамблів, де готель «Москва» мав бути головною домінантою не тільки центральної магістралі, а й міста.

Довоєнні проекти громадських будівель мають яскраво виражену образність, що віддзеркалюється в формотворних рисах національної української архітектури. Національна складова притаманна й іншим проектам А. Добровольського повоєнного періоду.

Нові архітектурні форми, виконані архітектором за допомогою впровадження нових на той час конструктивних вирішень і здійснені за допомогою синтезу мистецтв, що впроваджує національну складову, модернізуючи її в жорстких індустріальних формах.

Література

1. Иконников А. В. Историзм в архитектуре [Текст] / А. В. Иконников. - М. : Стройиздат, 1997. - 559 с.
2. Андрущенко М. Особливості збереження архітектурної спадщини повоєнного десятиріччя (1945–1955 рр.) [Текст] / М. Андрущенко // Архітектурна спадщина України. - К. : НДІТІАМ, 1995. - Вип. 2. - С. 254-261.
3. Киев: Архитектурно-исторический очерк [Текст] / М. М. Шулькевич, Т. Д. Дмитренко. - Изд. 6-е, перераб. и доп. - К. : Будівельник, 1982. - 448 с.
4. Днестров И. Киевский метрополитен [Текст] / И. Днестров, И. Игнаткин

- //Архитектура СССР. - 1961. - №9. - С. 27–34.
5. Добровольский А. В. Реконструкция Киева [Текст] / А. В. Добровольский // Городское хозяйство Москвы. - 1954. - № 4. - С. 6–8.
 6. Ботанічний сад на Звіринці [Текст] // Соціалістичний Київ. - 1937. - № 6. - С. 34–35.
 7. Бунин А. В. К вопросу об использовании градостроительного наследия в послевоенном восстановительном строительстве [Текст] / А. В. Бунин // Архитектура : Сб. ст. по творческим вопросам. — М. : Гос. архит. изд., 1945. — С. 24–25.
 8. Власов А. В. Задачи советской архитектуры в условиях дальнейшего развития индустриализации строительства : Докл. на V сессии Академии строительства и архитектуры СССР [Текст] / А. В. Власов. — М. : АСИА СССР, 1959. — 104 с.
 9. Гостиница Москва [Текст] // А.С.С. — 2000. — № 6. — С. 108–109.
 - 10.Ерофалов Б. Л. Украинский стиль Анатолия Добровольского [Текст] / Борис Ерофалов // А+С. — 2006. — № 2. — С. 22–56.
 - 11.Зливкова О. О. Містобудівні особливості забудови Паркової дороги в м.Києві [Текст] / О. О. Зливкова // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень / НДІ пам'яткоохоронних досліджень. — К. : АртЕк, 2005. — Вип. 1. — С. 55–63
 - 12.Шевцова Г. В. Архітектурно-просторові особливості формування вулиці Хрещатик в Києві (XIX–XX ст.) : автореф. дис... канд. архіт.: [Текст] / Г.В. Шевцова. — К., 2002. — 18 с

Аннотация.

Рассмотрены вопросы градостроительных задач композиционного построения ансамблей архитектора А. Добровольского в архитектурной практике Киева.

Ключевые слова: Анатолий Добровольский, градостроительные ансамбли, архитектура Киева.

Abstract

The problems of urban problems of composite construction ensembles architect Alexander Dobrovolsky in the architectural practice of Kiev

Keywords: Anatoly Dobrovolsky, urban ensemble and architecture Kyiv.